ГЕНЕРАЛ ВАСИЛ КУТИНЧЕВ - ПОЗНАТИЯТ И НЕПОЗНАТ

ПРОФ. Д. ИСТ. Н. МАНЧО ВЕКОВ

Проф. д.и.н. Манчо Веков е роден на 20 февруари 1960 г. в София. Завършва Висш икономически институт, София. Научната кариера за почва в Института по история при БАН като „доктор по история" (PhD) след защита на дисертация върху „Проблеми на историческата метрология", 1990 г.

2014 г. получава научната степенДоктор на историческите науки (DSc) след защита на дисертационен труд на тема: „Единиците за измерване в Европа преди въвеждане на Десетичната метрична система (XVII–XX век)". 2017 – удостоен е с академичната длъжност професор. Член на Научния съвет на Института за исторически изследвания – БАН и заместник - ръководител на секция „Помощни исторически науки и информатика". Член на редколегията на списание „Родознание/Genealogia". Главен редактор на „Интердисциплинарни диалози на историята" (С., 2009, 366 с.) и „Евразийски хоризонти: минало и настояще" (С., 2011, 437 с.). Автор е над 100 студии и статии, на монографиите: Метричната система в България. Метрични реформи и метрологична дейност XVIII-XX век. С., 2007, 276 с. – удостоена за научно постижение на ИИИ за 2007 г.; Historische Metrologie Bulgariens XV-XIX Jh. Theoretischen und praktischen Aspekten. Sofia. 2010, 148 SS.; Българската гнеалогията в годините на прехода (1990-2015). Историографски и наукометрични аспекти. С., 2017, 613 с.

GENERAL VASIL KUTINCHEV - KNOWN AND UNKNOWN

MANCHO VEKOV

Born February 20, 1960 in Sofia. He graduated from the Higher Institute of Economics, Sofia. Scientific Field of Career at the Institute of History at the Bulgarian Academy of Sciences as a Doctor of History (PhD) after the defense of a thesis on "Problems of Historical Metrology, 1990. 2014 is awarded the Doctor of Historical Sciences (DSc) after a dissertation thesis defense entitled: "Measurement Units in Europe before the Decimal Meteorological System (XVII-XX centuries)". 2017 - Professor of the Academy. Member of the Scientific Council of the Institute for Historical Research - BAS and Deputy Head of Section "Auxiliary Historical Sciences and Informatics". Member of Editorial Board of Genealogy / Genealogy magazine. Chief Editor of "Interdisciplinary Dialogues of History" (S., 2009, 366 p.) And "Eurasian Horizons: Past and Present" (Sofia, 2011, 437 pp.). Author has more than 100 studies and articles, the monographs: The metric system in Bulgaria. Metric Reforms and Metrology Activity 18th-20th Century. C., 2007, 276 pp. - awarded for the scientific achievement of the IEI for 2007; Historische Metrologie Bulgariens XV-XIX Jh. Theoretischen und praktischen Aspekten. Sofia. 2010, 148 SS .; The Bulgarian Gyneology in the Years of the Transition (1990-2015). Historical and scientific aspects. C., 2017, 613 pp.

Abstract: *General of the Infantry Vasil Ivanov Kutinchev was born on 9 March 1859 in the town of Ruse. His career, spanning more than 40 years, was marked by outstanding contributions to the development of the Bulgarian Armed Forces. He was an officer, and later a General, devoted entirely to the service – the most important and equally difficult sector of the officer's profession. Step by step, this Bulgarian climbed*

the entire hierarchical ladder, from a junior officer (Squad Commander) to a Chief of Military Inspection Area and Army Commander. In the meantime, he had over 30 part-time positions and functions, 18 of which were related to the production of regulatory documents concerning the Army's development. His activities as a builder of the Bulgarian Armed Forces, as a leader and as a talented commander, had ensured his leading place in the history of the Third Bulgarian Statute.

Key words: *General, Vasil Ivanov Kutinchev, Bulgarian Armed Force, Chief of Military, Army Commander*

Семейното битие на бащата и майката на бъдещия генерал от пехотата - Иван и Стоянка Кутинчеви, преминава в Русчук /сн. Русе/. През 1859 г. на 25 февруари (13 февруари стар стил) поема първата си глътка въздух мъжката им рожба наименуват го Васил. Следват още трима синове – Марин, Кръстьо и Петър.

Известно е, че Марин е работил като учител и като чиновник в българския флот. Кръстьо следва и завършва в Гент, Белгия, и става инженер. Петър поема воинския път на брат си Васил и достига до чин полковник от българската армия.

Бъдещият генерал от пехотата също работи известно време като учител, но след отбиване на военна служба е приет и завършва първия випуск на Военното на Н. В. училище.

След първия несполучлив брак, от който няма деца, през 1902 година Кутинчев създава семейство с Анастасия Витанова от Търново. Раждат им се три мъжки рожби: Иван, чиято професионална кариера е на чиновник; Михаил става медицински лекар, а най-малкият Стефан поема по воинския път на баща си.[1]

ПРОСЛАВАТА

В българската войска на Царство България достойно слежат на отечеството син и внук на Иван и Стоянка Кутинчеви, но прославят идва най-вече от воинските успехи на генерал Васил Кутинчев в: Сръбско-българската (1885), Балканската (1912 – 1913), Междусъюзническата (1913) и Първата световна война (1915 – 1918).

ВОИНЪТ-ПАТРИОТ

За разлика от други видни военачалници от неговия ранг Васил Кутинчев няма участие в национално-освободителните борби и във войната за освобождението на България, но е повлиян значително от тях и от извоюваната свобода. Обладан от чувството да служи на свободното отечество, се включва в изграждането на въоръжените сили на Третата българска държава. След тримесечна войнишка служба в Русенската дружина на Българската земска войска той издържа успешен приемен изпит в откритото Военно училище в София и с зачислен направо в старшия курс. На 22 май 1879 г. е произведен в първия офицерски чин „прапорщик“, преименуван от 13 ноември с. г. в „подпоручик“. В Българската земска войска навлиза Първият випуск на Военното училище, който излъчва из състава си ръководното ядро на Българската войска до Балканските войни 1912-1913 г. Някои от това поколение, в т. ч. и В. Кутинчев продължават да играят важна роля и през Първата световна воина.[2]

Военачалник с изключителни заслуги в изграждането па Българската войска, генерал В. Кутинчев е почти непознат на широката читателска публика.[3] Военните историци са му длъжници.

В. Кутинчев има специфична историческа съдба. Той е офицер, а след това и генерал, принадлежащ изцяло „на строя“ - най-важният и в същото време най- трудният сектор в офицерската професия. Стъпка по стъпка този българин извървява цялата йерархическа стълбица от младши офицер (взводен командир) до началник на Военноинспекционна област (ВИО) и командващ отделна армия. В края па Първата световна война е генерал „за поръчки“ при министъра на войната.

Назначаван, преназначаван, преместван („по целесъобразност“), съден, уволняван и отново възстановяван - и така в продължение на повече от 40 години на 28 длъжности, сменявайки 12 пъти 9 гарнизона (без периодите на войните). През същото време изпълнява повече от 30 извънщатни длъжности и функции, от които 18 за разработване на нормативни документи, свързани със строителството на армията. Сред тях е Законът за носене [на] военните тегоби - 1897 г., почти всички устави за пехотата и др. Изпълнявал е 14 военносъдебни и следователски длъжности, в т. ч. заместник-председател (фактически председател) на Военнокасационния съд, председател на след-

ГЕНЕРАЛ ВАСИЛ КУТИНЧЕВ

ствената комисия по делото на майор Константин (Коста) Паница и веднага след това член на съда срещу убийците на министъра па финансите Христо Белчев, анкетьор по причините за пробива при Добро поле, сложил началото на края на участието на България в Първата световна война и много други.

Започнал своя съзнателен живот с възрожденския дух на Русе, станал приятел па Стефан Стамболов и негова опора, когато е държавен деец, един от стълбовете на двореца Васил Кутинчев участва в много събития, оставили следа в историята на България и Българската армия: в борбата с разбойничеството в Североизточна България през 1879 и 1880 г., бори се с офицерите-русофили след детронирането на княз Александър I Батенберг, а след това опитващи се да отстранят и княз Фердинанд. На прага на XX век Кутинчев е начело на борбата срещу селяните, вдигнали се против десятъка, срещу разбойническите банди по българо-турската граница в района на гара Белово, като началник на специален отряд за охрана на границата и за подпомагане на въстаниците от Македония по време на Илинденско-Преображенското въстание 1903 г. и т. н.[4]

Денят 5 април 1883 г. е забележителен в живота и военната кариера на поручик В. Кутинчев и в историята на Българската армия. Той е назначен за ротен командир в Русенската пеша дружина № 23 - един от първите двама офицери българи, заели тази длъжност.[5] При дружинната организация на Българската войска длъжността „ротен командир“ е от висок ранг. А значението на издигането на двамата българи изпъква още по-ярко в навечерието на Сръбско-българската война. След оттеглянето на руските офицери северобългарската войска остава само с „двама боеви офицери..., командири на роти“.[6]

На 1 ноември 1885 г. Сърбия обявява война на България с цел да възстанови статуквото и да заграби българските земи в Западна и Северозападна България. Във войната като командир на 1-ва дружина на 5-и пеши дунавски полк капитан Васил Кутинчев показва високи организаторски и командни качества при защитата на Сливнишката позиция, а след това и в контранастъплението на Българската армия срещу сръбската до Пирот. От 5 ноември В. Кутинчев поема и командването на полка поради раняването на неговия командир. В боевете Кутинчев [7]проявява безстрашно и личен героизъм. Тридесет и девет години по-късно (вече генерал от пехотата в запаса) при една анкета той ще напише, че най-хубави спомени в душата му е оставила бойната дейност „през време на Сръбско-българската война в 1885 г. „Ние... победихме организирания противник само със силата на извънредно високия морал в редовете на нашата армия, и със силата на образцовата дисциплина, която обладаваше всички ни, от редника до майора...“,[8] пише Кутинчев.

На 25 март той се завръща тържествено в гр. Русе, посрещнат възторжено от родолюбивото гражданство като истински победител. Капитан В. Кутинчев се ползва с всеобщото внимание и признателност на своите съграждани. В живота му започва нов период, който изисква не по-малко упоритост и твърдост за решаване на новите задачи.

Българската армия живее с настъпилата политическа криза в страната. Един парадокс. Войната затвърдява Съединението, т. е. обединява страната, а вътре в обединеното отечество настъпва разединение сред народа. Оформят се две главни политически течения: привърженици и противници на Русия и нейната политика спрямо България. В.

Кутинчев е решителен противник на русофилите. То приема характер на сериозно политическо движение.[8] Негова главна движеща сила са офицерски кръгове. Следва превратът на 9 август 1886 г., извършен главно от офицери, и контрапревратът, начело на който застава Стефан Стамболов, председател на Народното събрание. Княз Батенберг е принуден да се откаже от престола.

Най-внушителна проява на русофилското движение са бунтовете на част от гарнизоните в Силистра и Русе през февруари 1877. Неподкрепени от други гарнизони в страната, те завършват трагично, с жестока разправа, с разстрел на заловените дейци, между които са такива светли имена от периода на националноосвободителната борба и герои от Сръбско-българската война като майор Олимпий Панов, майор Атанас Узунов, от цивилните дейци журналистът Тома Кърджиев и др.

В. Кутинчев е на страната на Регентството начело със Стефан Стамболов. При избухването на бунта в Русе той е командир на 10-и пеши родопски полк в Хасково и не взема непосредствено участие в събитията. Буквално в края на службата си там, като председател на временен военен съд в Стара Загора той произнася смъртна присъда над капитан П. Боянов, организатор и ръководител на бута в гарнизона, а после предводител и на чета. П. Боянов също е разстрелян. По-късно, като един от съавторите па цитираното по-горе издание „Първи випуск...“, В. Кутиичев се присъединява към оценката, че тези съдебни разправи дават блестящ резултат, като влияят за прераждането на армията във „ВЕЛИКА МЪЛЧАЛНИЦА“, творение на първите офицери, която дава „блестящи резултати“.[9]

Времето на службата на В. Кутинчев в Хасково се характеризира с упоритата му самостоятелна работа за изучаване на военното дело. В резултат на тази самоподготовка той израства като високо ерудиран офицер.[10] Започналата консолидация на новооснованата Кобургска династия[11] и на политическия режим, и за да се превърне в тяхна сигурна опора, начело на Първия полк от Българската армия трябва да се постави командир с твърда ръка. На 1 март 1888 г. майор В. Кутинчев е назначен за командир на полка. Той вече е доказал, че има изискващата се от него твърда ръка.

През януари 1890 г. българската общественост е потресена от съобщението за опита за преврат от група офицери и цивилни, организирани от Постоянния член па Главния военен съд майор Константин (Коста) Паница, офицер със сериозен принос в борбата за свободата на българския народ, деец за обединението на Македония с Майката отечество, показал високи командни и бойни качества и личен героизъм през Сръбско-българската война. Следствието по делото срещу майор К. Паница и неговите съзаклятници е възложено на комисия с председател майор В. Кутинчев. Ст. Стамболов поставя на следствието неблагодарната задача да се уличат като участници в заговора водачите на опозицията Петко Каравслов и Константин Никифоров – първият български военен министър по време на Сръбско-българската война. И главно - да се докаже ролята на Петербург. В. Кутинчев не успява да изпълни тази поръка.[12] Разстрелът на К. Паница предизвика силна реакция от опозицията и дейците на македонското освободително движение, част от които са в емиграция.[13] Последиците са опитът за атентат срещу Стамболов, при който е убит министъра на финансите Христо Белчев. Майор В. Кутинчев е член на съда.[14]

За времето на командването на „Първи пеши на Негово Височество Княз Александър I полк“[15] майор В. Кутинчев получава редица награди и почетни длъжности, в това число и повишаването му в чин „подполковник“ - 2 август 1992 г. Някои от тях произтичат от нормативни актове, но други са му дадени като удостояване за добросъвестно изпълнен дълг.[16]

Новата 1893 г. подполковник В. Кутинчев започва като помощник-началник на 1-ва пехотна софийска дивизия. С тази длъжност той поема към подстъпите на по-високите строеви длъжности. Падането на Ст. Стамболов от власт на 19 май 1894 г. автоматично довежда до изпращането на неговия привърженик и личен приятел в Сливен като помощник-началник на 3-а пехотна балканска дивизия.[17] От 2 август 1895 г. В. Кутинчев е полковник и продължава да манифестира своята преданост към монарха. През 1897 г. комисия под негово ръководство разработва Проектозакон за носене на военните тегоби. Проектът се разработва въз основата на принципа на равенството на всички граждани пред закона (и пред отечеството). Или, казано другояче - всеки младеж, годен да носи оръжие, трябва да отбие редовната

си военна служба. Заставят се да служат и синовете на богатите семейства, които до тоя момент се отклоняват от нея чрез откупуване. По този начин до най-голяма степен се решава и въпросът за подготовка на запасни офицери, които главно произлизат от същата среда. Внасят се редица усъвършенствания в мобилизационната процедура, осигурява се по-висока готовност на страната и на армията за случай на воина.[18] Създават се предпоставки за развитието на армията - да протича в посока на изискванията, които историческият момент поставя пред нея. Ясно и кратко те са формулирани в доклад на военния министър пред Министерския съвет: „България трябва да направи всичко възможно, за да постигне своето обединение, т. е. да постигне ония граници, които й са дадени от Сан-Стефанския договор, които съставляват народния идеал и без които България не може да съществува“.[19]

Едновременно се внасят значителни изменения и в Закона за устройството на въоръжените сили на Българското Княжество. С двата закона се осигурява по-нататъшният количествен и качествен ръст на Българската армия. Дивизионната организация започва да се изгражда на основата на бригадната. Благоприятно въздействие на тези процеси оказва и решаването на въпроса с офицерите-емигранти след детронирането на княз Александър Батенберг и бунтовете през 1887 г., макар че връщането им предизвиква и скрито недоволство сред част от офицерския корпус. В. Кутинчев също има отрицателно отношение към „агентите на Русия“, което ще запази до края на службата си в армията. Но като дисциплиниран офицер той приема решаването на въпроса и не изразява видимо своето негативно отношение.

При реорганизацията на армията, от 1 януари 1899 г. полковник В. Кутинчев е назначен за командир на 2-ра бригада на 5-а пехотна дунавска дивизия с щаб във Велико Търново.[20] Започва нов етап във военната му кариера. Бригадата дава пълни възможности за самостоятелност и творчество, разширява обсега на дейността му по попълване на частите с нови войници и в сферата на мобилизационната работа за военновременната им подготовка.

На прага на XX век части от бригадата на В. Кутинчев участват в борбата срещу селяните в Добруджа (с. Тръстеник), надигнали се на протест срещу въвеждането на данъка „десятък“ върху селскостопанската продукция. Самият той е назначен за началник па Великотърновския военен район след въвеждането на военно положение.

Протичащите процеси и събития в армията, даването под съд на министрите от правителството на Тодор Иванчов и пр. създават обстановка на политическа нестабилност. Както и през 1890 г. княз Фердинанд предпочита да има в **София за дълго време една опора, каквато може да бъде полковник В. Кутинчев**. Почти шестгодишното изпитание в Сливен и Велико Търново потвърждават неговата лоялност. На 14 март 1901 г. Височайша заповед го поставя командир на 1-ва бригада от 1-ва пехотна софийска дивизия.

Отново се зареждат възлагания на важни допълнителни задачи. През август 1902 г. е назначен да командва 5-а ПДД в големите маневри на връх Шипка, посветени на 25-годишнината от боевете през 1877 г. Едва завърнал се в София, полк. Кутинчев е назначен за член на комисията за изработване Устав за строевата служба.

1902 година е щастлива и в личния живот на полковник В. **Кутинчев**. Той встъпва във втори брак с Анастасия (Сийка) Витанова. От 1903 до 1912 г. тя ощастливява семейството с трима синове и една дъщеря - голямото щастие на В. **Кутинчев**. Децата изпълват докрай живота му с топлина и радост. Не веднъж той се отдава на техните игри и забавления. В суровите дни на войната 1912-1913 г. Сийка и децата често са предмет на топли съпружески и бащински чувства.

Избухналото през есента на 1903 г. Илинденско-Преображенско въстание изправя В. Кутинчев пред изпълнението на истинска бойна задача. Правителството мобилизира някои части за усилване на пограничните войски за прикриване па границата и запазване на реда и спокойствието в районите, граничещи с Турция, и отбиване на евентуално нападение от нейна страна. Цели се също така оказване помощ на преминаващите границата въстаници и бежанци. От 8 септември до 4 ноември 1903 г. В. Кутинчев е назначен за началник на мобилизираните войски в пограничния район от Деве баир до Демир капия - три пехотни и един конен полк.[21]

След почти 25-годишна офицерска служба, изпълнена с решаване на много задачи извън преките му задължения, с богат опит в командването на частите, Васил Кутинчев заслужено започва 1904 година с повишение като генерал-майор, началник на 6-а пехотна бдинска дивизия с щаб в гр. Враца. Едновременно е и началник на дивизионната област със същия номер. Навлизането му във висшите командни длъжности съвпада с нов важен период от развитието на армията - целенасочената й подготовка за война за решаване на националния въпрос на България.[22] Цялата дейност на началника на бдинската дивизия, а от 12 май 1905 г. на 1-ва пехотна софийска дивизия преминава под знака на решаване на тази задача. На длъжността началник на дивизия най-добре се открояват чертите на стила и метода на генерал-майор В. Кутинчев в командването на войските. Поради това следващото изложение ще се основава на факти от службата му в двете дивизии.

Генерал-майор В. Кутинчев бързо се ориентира в обстановката. Организира работата си, така че още от първите седмици командирите на частите усещат неговото присъствие. Дейността му се отличава с компетентност и висока организираност. За него и неговите помощници от щаба на дивизията и областта е ясно какво ще се нрави всеки ден, всяка седмица, всеки месец. Той обръща внимание на практическите задачи, които стоят за решаване в щаба на дивизията, щабовете на бригадите, частите, учрежденията и заведенията в състава на дивизията и областта.

На първо място, както и досега, стои въпросът за издигане боеспособността на бдинската (а после и на софийската) дивизия: учебен процес, мобилизационна готовност, материално техническо снабдяване във всичките му съставни части. Генерал-майор В. Кутинчев обаче знае, че решаването на всички тези задачи може да стане при наличието на строга, желязна дисциплина. Важен съставен елемент на неговата дейност е и грижата за задоволяване на материалните и духовните потребности на хората. Такова е основното съдържание на дейността на дивизионния началник.

И на новата си длъжност генерал-майор В. Кутинчев получава редица допълнителни задачи. Като количество сега те са по-малко, но са твърде важни, тясно свързани и с неговите ежедневни задачи. От друга страна, касаят и него самия като началник на дивизия. Става дума за разработването на нови важни нормативни документи, отнасящи се до обучението и възпитанието на войските, дисциплината и дисциплинарната практика, мобилизационната работа и мобилизационната готовност на частите, учрежденията и заведенията на Българската армия.

Само един пример. На 20 октомври 1906 г. В. Кутинчев е назначен за председател на комисия за изработване на положение за казармените забавления на войниците и за пиесите, които ще се представляват на войнишките театри.[23] Вземам този факт, не защото е най-важен, а за да покажа значението, което командването отдава на проблемите, отнасящи се до възпитанието на войниците, до тяхната душевност, до техния отдих, възлагайки решаването им на началник от висок ранг. Той е показателен и за културните и идейно-възпитателните интереси и възможности на В. Кутинчев, по-дълбоките корени на които несъмнено започват от времето на учителстването му. Неговият биограф отбелязва, че „забавите, които се уреждаха за войниците от тази година бяха по-съдържателни и изпъстрени с онези бисери, конто българската литература и изкуство можеха в онова време да дадат“.[24]

Що се отнася до другите задачи, тяхната значимост може да се разбере в светлината на момента, който преживява Българската армия - преработване на устави, наставления, положения, инструкции и т. н., наложили се поради новата обстановка във военната област п световен мащаб (като изводи и поуки от войните през последното десетилетие) и от курса на командването към изучаване и внедряване опита на модерните европейски армии.[25] Заедно и свързано с това Българската армия постепенно навлиза в нов период на своето развитие, превръща се в армия на прехода от манифактурния към машинния период на войната.[26] От изложеното следва изводът, че генерал-майор В. Кутинчев безспорно е овладял новата проблематика в изграждането на Българската армия и той продължава да бъде един от главните нейни строители и при новите условия.

Ако се опитаме да характеризираме накратко стила и метода на генерал- майор В. Кутинчев, то

за него може да се каже следното: основните му принципи са - постоянство и горене в работата! Без тези две думи да изчерпват богатото съдържание на цялата му характеристика. Той е навсякъде: на полски поездки с бригадните и полкови командири, в лагерите за проверка на тяхната подготовка и състоянието на летните занятия, в гарнизонното събрание, в пограничните роти за проверка занятията с войниците. Обект на вниманието му са мобилизационната готовност на щабовете, частите, учрежденията и заведенията на дивизията и дивизионната област.[27]

Дивизионният началник работи интензивно, с голямо напрежение. Той не познава пропилян ден в службата си, голяма част от която прекарва сред войските. Проверките на В. Кутинчев се отличават с компетентност и задълбочсност, с верен анализ на състоянието на частите, с разкриване на действителното положение, с установяване на причините на констатираните слабости, с посочване на пътищата, формите и средствата за подобряване на състоянието.[28]

Заповедите на генерал-майор В. Кутинчев от проверките на учебния процес, състоянието на дисциплината, както и изпълнение на други мероприятия, представляват истинско ръководство за действие, отличават се с точност и подробност на констатациите, с обективност и справедливост. Оценките му се подкрепят с факти. Винаги е много конкретен и обстоятелствен и затова разбираем.[29] Констатациите, анализите, изводите, оценките и изискванията му се основават на военната наука, в т. ч. и особено на военната психология и педагогия, на законността.

Силна страна в стила на В. Кутинчев в ръководството на частите е, че той изисква пълна информация за състоянието на проверяваните въпроси, за да има материал за анализ, за правене на „верни оценки и правилни изводи. Възползва се и от мнението и оценките на подчинените. На въпроса за дисциплината В. Кутинчев гледа като на първоначало и условие за успех във всички области на „войсковия живот и за висока боеспособност и боеготовност на дивизията, на всяка от съставляващите я части, като средство за победата в боя.[30] Той ясно съзнава и пътищата (подходите), формите и средствата, за създаването и поддържането на здрава дисциплина. Дисциплинарната му практика изхожда от схващанията, принципите и методите на военната психология и военната педагогия, т. е. основава се на науката. Тя се отличава с уважение и грижа към човека-воин, с опазване на неговото достойнство, с опора и поощряване на положителното в дейността на частите и в действията на всички началнически чинове.[31]

От началото на 1907 г. в Българската армия се извършва структурна промяна от голяма важност. От деветте дивизионни зони се формират три военно-инспекционни области, всяка от които включва три дивизии. Военноинспекционната област (ВИО) във време на война формира отделна армия, а нейният началник става командващ армията. Вече и по своята структура Българските въоръжени сили се приближават до модерните европейски армии. На 25 април 1908 г. генерал-майор В. Кутинчев е назначен за началник на 1-ва ВИО и на 28 май встъпва в изпълнение на новата си длъжност.

Сега В. Кутинчев започва да играе още по-голяма и по-важна роля в строителството на Българската армия. Той става член на Висшия военен съвет и участва в решаването на най-важните проблеми на армията. На сесиите на съвета се поставят на обсъждане и се решават буквално всички въпроси на изграждането на армията - от организационно-структурните и кадровите до материалнотехническото осигуряване. По същество този орган е една демократична институция в армията, колегиален орган, решенията в който се взимат с висшегласие. Неговият облик произтича от характера на самото българско общество.[32]

И на новата длъжност главните задачи на генерал-майор В. Кутинчев са оперативната и бойната подготовка, мобилизационната работа, дисциплината и т. н Всички задачи обаче произтичат и се решават въз основа на оперативния план на Щаба на армията.[33] От него произтича и разработването на оперативните и мобилизационни планове на висшестоящите щабове, части, учреждения и заведения. В. Кутинчев пристъпва към изпълнение на своите функции и решаване на стоящите пред него задачи след всестранна и задълбочена подготовка. Само два примера за илюстрации: първо, започва да води бележник „Разни справки и упътвания по управлението на 1-ва военна инспекционна област въз основа на уставите, положенията и ръководствата, приети във войската от 1908 до 1915 год.“ И на второ място, вече води ка-

дрови бележник за проявите на началниците на дивизии.[34] На 15 март 1908 г. В. Кутинчев завършва съображенията си за мобилизацията и операциите на 1-ва армия въз основа на оперативните планове за война: „А“ (война с Турция) и „Г“ (война със Сърбия). Такива бележки началникът на ВИО изисква и от висшестоящите началници, на които указва какви трябва да бъдат, как да ги съставят.[35]

През 1911 г. и особено след сключване на съюзните договори със Сърбия и Гърция, насочени към война с Турция, оперативният план на Щаба на армията претърпява изменение. Щабът на 1-ва ВИО под ръководството и с личното участие на генерал-майор В. Кутинчев разработва самостоен оперативен план на 1-ва отделна (частна) армия. В резултат на многостранната, упорита и повседневна работа на В. Кутинчев,.неговият щаб и висшестоящите щабове и началници в края на 1911 г. 1-ва ВИО с напълно в състояние за привеждане в бойна готовност, т. е. за война.[36]

Практическата бойна подготовка на войските и сега е една от задачите, която стои с не по-малка сила отколкото преди като началник на дивизия. Но сега тя още по-определено е насочена към война срещу Турция. На това основание В. Кутинчев обръща по-голямо внимание на стратегическите и тактическите упражнения на местността и по карта. „Съставът“ на дивизиите и частите е според военновременните щатове.[37] Упражненията обикновено се провеждат в предвидената в оперативните планове полоса за действие на дивизиите, съответно на армията.[38] Завършващият етап на стратегическата и тактическата подготовка са различните видове маневри. Проектоустав за обучение и действие на пехотата определя тези маневри като способстващи твърде много за обучението на войниците и най-добра школа за командването.[39] На тези учения и маневри в щаба на 1-ва ВИО се работи интензивно, с напрежение, така както би наложила една действителна бойна обстановка. Само ще отбележа, че В. Кутинчев е привърженик на буржоазно-либералното направление в обучението и възпитанието на войските и това ярко се проявява в цялата му дейност по ръководството па учебния процес и особено на различните видове стратегически и тактически учения с офицерите и щабовете.[40]

В настоящия анализ не е възможно да се даде пълна представа и характеристика на генерал-майор В. Кутинчев като началник на 1-ва ВИО. Не бива обаче да се отминат още някои важни страни на неговата дейност. Една от първостепенните му грижи е тази за хората, за качественото задоволяване на техните материални потребности.[41] Голямо внимание отделя на отношенията между военнослужещите и особено на войсковото другарство и корпоративния дух. С това отношение внедрява в частите редица строги изисквания.[42] Действията му укрепват дисциплината, повлиява благотворно върху възпитанието на военнослужещите, съдейства за създаването на по-добър социално-психологически климат във войсковите формирования.

Генерал В. Кутинчев изпълнява и редица други задачи и специални мисии вътре и вън от страната. През 1907-1908 г. е председател на комисията за преработване на устава за гарнизонната служба[43]; председател на комисията за преработване наставлението за обучението на младите войници в пехотата; председател на комисията за преработване на правилата за формата на облеклото за всички чинове, а също и за формата на офицерското и войнишкото стъкмяване. От 28 октомври 1909 до 17 септември 1912 г. замества военния министър като председател на Главния военнокасационен съд.[44] От 19 декември до 30 декември 1909 г. е командирован в Петербург в състава на военната депутация, представляваща цар Фердинанд при погребението на великия княз Михаил Николаевич, брат на Царя Освободител Александър II.[45] През този период е награден с редица чуждестранни отличия - ордени и медали.[46]

За 34 години офицерска служба генерал-майор (от 2 август 1912 г. генерал-лейтенант) Васил Кутинчев усвоява много знания, придобива огромен опит, за да поеме в предстоящата война с Османската империя с достойнство полагащата му се длъжност командващ Първа отделна (частна) армия, на която предстои да изиграе важна историческа роля в освободителната война.

След като е решен главният въпрос - създаването и подготовката на боеспособна армия, войната се подготвя и политически (създаването на Балканския съюз). Лятото на 1912 г. войната се подготвя усилено и морално-психологически. Важен момент е честването на 25-годишнината от възшествието на цар Фердинанд на българския престол. Между другите прояви е и производ-

ството на шестима генерал-майори в чин „генерал-лейтенант“. Един от тях е В. Кутинчев. Този факт е предмет и на дипломатическо внимание и оценка. Френският военен аташе в София майор Матарел в донесението си до своето началство пише; „Трима та... армейски инспектори имат началнически качества, макар и различни, и се ползват с доверие. Ген(ерал) Кутинчев (София), …е един „здрав воин”, притежаващ финес и прямота, чиито природни качества допълват недостигащото [му] образование“. Тази характеристика хармонира с дадената по-късно оценка от изследователите на Балканската война.[47]

В. Кутинчев взема участие в непосредствената подготовка на войната: на 2 август 1912 г. във Велико Търново - в съвещанието, проведено от военния министър с висшите началници; в съвещанието на 14 септември; при царя същия ден; вечерта на заседанието на Министерския съвет, където заедно с другите висши началници подписва протокола, утвърждаващ готовността на Българската армия за война с Турция, но и за незабавните мерки за доставка на недостигащите материали - стъкмяване и боеприпаси.[48]

Подготвена всестранно, войната започва на 5 октомври 1912 година. От трите пехотни дивизии в мирно време сега под командването на генерал-лейтенант В. Кутинчев е само 1-ва софийска с началник генерал-майор Стефан Тошев. Другите две са 1-ва балканска и 10-а пехотна дивизия, последната сформирана в хода на съсредоточаването на Българската армия към границата с Турция. В състава на армията като придадени или принадлежащи й по щат влизат 10-и конен полк, артилерийски, инженерни, тилови и други части, учреждения и заведения.[49]

В замисъла на Главното командване за разгрома на Източната турска армия, действаща на Тракийския театър на военните действия (тя е и главната военна групировка на Турция за участие във войната), Първа армия заема ключово място. Тя е съсредоточена и се насочва да действа срещу главните турски сили и има за задача: 1) Да не допусне пробив на противника в полосата между двата силно укрепени опорни пункта Одрин и Лозенград и така да осигури левия фланг на 2-ра армия, с което съдейства за обложението (обсаждането-б.а.) на Одринската крепост; 2) Като привлича към себе си главните сили на противника, да създаде условия за съкрушителен удар срещу тях от 3-а армия. В. Кутинчев съумява да реши поставените задачи и постига определените цели. С това той внася свой дял за разгрома на армията на Абдулах паша (а по-късно и за превземането на Одринската крепост от Обсадната армия под командването на генерал-лейтенант Никола Иванов).

Дивизиите и частите на 1-ва армия водят забележителни по изпълнение на замисъла на Главното командване и героични като прояви сражения и боеве и в двете операции - Лозенградската (в района на Гечкенли, Селиолу и др.) и Люлебургас (или Люлебургаз, на турски: Lüleburgaz – б.а.) - Бунархисарската (в района на Люлебургаз „...1-ва, 3-а и 10-а дивизия *със* своите енергични и успешни действия, пише В. Кутинчев за първата операция, не само че отбиха първите стремителни атаки, насочени срещу тях от 1-ви и 4-и турски корпуси и някои части (две дивизии) от Одринския гарнизон, но и приведоха тия войски в голямо безредие“.[50]

На 17 октомври 1912 г. в хода на Лозенградската операция за 3-а армия се създава критична обстановка. Командващият армията обвинява В. Кутинчев. Главното командване намира изход, като съединява 1-ва и 3-а армия под общото командване на генерал-лейтенант Радко Димитриев. Този факт наскърбява В. Кутинчев, но той не изразява открито своите чувства.[51]

Първа армия продължава своя победен ход към брегове те на Мраморно море, посрещана от нетурското население като освободителка. В. Кутинчев показва такт и умение[52] да сплотява около себе си това население, представлявано от административните, духовните и училищни власти.[53]

За по-малко от три седмици Турската армия е разбита. Правителството в Цариград е принудено да иска мир. Но цар Фердинанд обаче си поставя за цел да влезе в Цариград. Той заповяда да се атакува Чаталджанската укрепена позиция. Започната на 4 ноември 1912 г., на другия ден атаката се проваля. Първа армия отново е подчинена на Р. Димитриев, който вика В. Кутинчев в неговия щаб на „военен съвет“. В. Кутинчев не заема ясна позиция „за“ или „против“ атаката. Тезата му е: ако трябва непременно да се атакува, това да се извърши в най-скоро време, докато холерата (появила се предните дни) не се е отразила върху бойния състав на частите в по-силна степен и върху духа на войската.[54] После е недоволен от спирането на ата-

ката, тъй като счита, че 1-ва пехотна дивизия има успех, а по-точно - се намира пред голям успех. Р. Димитриев обаче не споделя тази оценка.

В започнатите преговори за примирие след неуспеха и особено после в мирните преговори в Лондон неуспехът при Чаталджа оказва отрицателно влияние за позициите на България. Отразява се отрицателно и върху моралното състояние и дисциплината на Българската армия.[55] Усложняват се и отношенията между съюзниците. Румъния предявява искания за български земи. Тежката обстановка предизвиква провеждането на Коронен съвет на гара Караагач па 2 януари 1913 г. Генерал В. Кутинчев подкрепя оценката на помощник- главнокомандващия генерал-лейтенант Михаил Савов, че решителни действия могат да се предприемат след три месеца и то „само атака на Одрин“. След победа, използвайки вече крепостната артилерия, могат да се предприемат настъпателни действия и на останалите фронтове.[56]

Военните действия се подновяват на 21 януари 1913 .г. Следва Галиполската операция на Българската армия и отбиването на турския десант при Шаркьой, а от 11 до 13 март атаката и превземането и на Одринската крепост. В. Кутинчев насочва действията на своята армия срещу турските войски па Чаталджа, като не позволява на Главното командване на Турската армия да използва тези войски в помощ на галиполските и да извърши пробив на българската отбрана (1-ва и 3-а армия) за излизане в тил на войските, атакуващи Южния сектор на Одринската крепост.

В. Кутинчев определя деня на падането на Одрин като „славна дата“, на която „Българската армия и целият български народ ликуват“. Сам той изпраща възторжена поздравителна телеграма до командващия Обсадната армия генерал-лейтенант Н. Иванов, а в своя дневник отбелязва: „В село Дерменьой (където е разположена Главната квартира на 1-ва армия) цяло тържество: войници, селяни, офицери, попове, всичко вика „ура“ и бият селската камбана. Вечерта в клуба гуляй и тостове за 2-ра армия и царя. Генералът черпи, ако и все със селско вино, няма друго. Депутация от кмета и попа поздравляваха“. И по-нататък: „Днес също и Съединените армии (командвани вече от него)[57] имаха успех: 1-ва и 9-а дивизия след ожесточени боеве на 11-и, 12-и и 13-и изтласкаха авангардите на противника на линията Субатчую-Чаталджа - Папаз Бургаз“.[58]

С падането на Одрин за България се създават по-благоприятни условия за подписване на мира.[59] Подсилват се и от успехите срещу Чаталджа.[60] Фактор на мира става и Втора армия, тъй като с освобождаването ѝ от действия срещу Одрин заплахата за Цариград се засилва. В. Кутинчев дори очаква, че сега „тежестта на военните действия на Съединените армии ще се пренесе отново на Чаталджанската линия“. Затова заповядва авангардните дивизии да се затвърдят на заетите линии,[61] останалите да се придвижат напред.[62]

Мирът се налага и от продължаващото изостряне на отношенията между съюзниците. Задълбочаващите се противоречия вещаят опасността и от междусъюзническа война. При тази обстановка на 21 март 1913 г. на заседанието на Министерския съвет в Одрин се вземат две извънредно важни решения: 1) отказ от всякакъв опит да се превземе Цариград, 2) да се приеме арбитраж с Гърция, като път за решаване на спорните въпроси.[63] Тези решения, макар и взети под председателството на царя и съгласието на правителството, за източна граница се приема линията Енос-Мидия[64]. В същото време съюзниците продължават да подравят Балканския съюз. Сърбия кани Румъния за сключване на военен съюз срещу България. Турция не иска да се примири с поражението при Одрин. Боевете на Чаталджа продължават до 25 март 1913 г.[65]

Генерал Р. Димитрисв заминава за Петербург да склони руското правителство да подкрепи българските искания за излаз на Мраморно море. Фердинанд се опитва да принуди генерал М. Савов да телеграфира на Гешов, че армията няма да сложи оръжието си, ако турците не дадат Родосто. М. Савов отказва да ангажира името на армията в един чисто политически въпрос. Стига се до остра разпра между двамата. Царят остава дълбоко оскърбен от поведението и думите на М. Савов. На другия ден, 27 март, той дири утеха при генерал-майор Стилиян Ковачев, командващ 4-а армия. Последният е поразен от вида му. И тук става нещо недопустимо. На позицията секретарят на царя чете пред командния състав дипломатическата кореспонденция между правителството и пълномощния министър в Петербург, която разобличава руското правителство като виновник да не се даде излаз на България на Мраморно море.[66]

Пред Ст. Ковачев Фердинанд изразява и отрицателното си отношение към министъра на вой-

ната генерал-лейтенант Никифор Никифоров и началник-щаба на Действащата армия генерал-майор Ив. Фичсв.[67] Назрява и вътрешнополитическа криза. През тези дни В. Кутинчев живее с проблемите на армията и страната. Информация за ставащите събития достига и до него.[68] Към средата на април се оформя окончателно военна коалиция срещу България от Сърбия, Гърция и Румъния. Последната сондира за участие и турското правителство.[69] Тези маневри не остават скрити за българското правителство.[70] Обстановката властно изисква подписването на мирния договор и териториални отстъпки на съюзниците, за да не бъде загубено всичко. Вместо това държавното ръководство, подстрекавано от влиятелни военни кръгове в Общата главна квартира и Главната квартира на 3-а армия, продължава политиката на изостряне отношенията със съюзниците.

Войната започва да дотяга на народа и на армията. На първомайските митинги и манифестации в София, Пловдив, Балчик, Добрич, Сливен и др. се издигат лозунги против нов военен конфликт. През тези дни се показват първите признаци на брожение и недоволство в части на Действащата армия[71], получават се сведения за антивоенна пропаганда в 5-а, 9-а и 2-ра пехотна дивизия.[72]

На този етап обстановката в армията на В. Кутинчев е спокойна. Но няма гаранции, че вълненията не могат да се прехвърлят и в нея. Цикълът за взривоопасните за Балканския съюз процеси се затваря с нотата на сръбското правителство от 29 април 1913 г., с която се заявява на българското, че съюзническият договор няма задължителна сила за него (сръбското правителство – б.а.) и че претендира за по-голям дял от земите, отнети от Турция. Пътят за братоубийствената война е открит. Дилемата мир или война би трябвало да премине изцяло в ръцете на дипломатите. Но не става. Отначало важна, а накрая решаваща роля играят висшите военни кръгове, начело с Фердинанд и М. Савов. В тази обстановка след продължителни игри и протакания мирният договор е подписан на 17 май 1913 г.[73] Турция отстъпва на съюзниците всички свои европейски владения западно от линията Енос-Мидия, Албания става независима. Не се решава проблемът с Егейските острови; Сърбия не получава излаз на Адриатическо море; не се извършва разпределение на освободените земи. Те са оставени в ръцете на съюзниците. А окупирането на Македония от сръбски и гръцки войски предрешава въпроса за бъдещето на тези територии в тяхната полза. По такъв начин Лондонският договор слага края на една война, за да отвори вратата на друга. Английският дипломат Джордж Бюкенен пише, че трактатът не разрешава балканската криза.[74]

Българското правителство е изправено пред дилемата да търси начини да получи колкото се може повече български земи, което вече в никакъв случай няма да бъде всичко. Но и за това се изисква то да провежда гъвкава политика. Точно в този момент в България избухва правителствена криза. На пръв поглед като че ли внезапно. На 16 май Ив. Ев. Гешов телеграфира на министъра на финансите Т. Теодоров и на д-р Ст. Данев да се завърнат веднага щом се подпише договорът, защото трябва да се решават „съдбоносни“ въпроси. В деня на подписването на договора премиерът подава оставката на правителството.[75] Фердинанд възлага съставянето на ново правителство на д-р Ст. Данев.

На 21 март 1913 г. В. Кутинчев получава указание за гарите, които ще се ползват за изнасяне на дивизиите от 1-ва армия и по една бригада от 4-а и 3-а пехотна. Още неподписан мирният договор и той получава телеграма 1-ва дивизия да се подготви за тръгване от 17 до 19 май.[76] Генералът е озадачен от „тая екстреност в пращането 1-ва дивизия тъй бързо и преди подписването на мира“. Разбира се, В. Кутинчев, освен много факти, не знае, че и през този ден се случват още две фатални събития: Сърбия и Гърция вече сключват военен съюз, насочен срещу България[77], а цар Фердинанд, без да е информирал правителството, приема шефовете на опозиционните партии, които го поощряват да обяви война на Сърбия и Гърция.

Продължава разместването на войските. На 16 май 6-и пехотен полк получава заповед за незабавно тръгване в поход за гара Черкезкьой. Неориентиран в действителната обстановка, командирът поздравява личния състав с тръгването му за България. Всички вярват, че си отиват „на село“.[78] През следващите дни започва предислоцирането и на 6-а пехотна дивизия за Одрин и София, бригада от 10-а пехотна дивизия и артилерия за Дедеагач и др.[79] На 19 май 1913 г. се формира още една - 5-а армия.

Очевидно и В. Кутинчев започва да си изяснява загадката - предстои нова война! Затова те-

леграмата, получена в щаба на армията му на 18 май „за подписването на мира... не произведе никакво радостно впечатление, както е отбелязал той предвид новите напрежения за съсредоточаване на армиите срещу западните фронтове“.[80]

Без да ориентира дори командващите армии, Главното командване насочва войските на запад срещу Сърбия и Гърция, докато убеждението на личния състав на Действащата армия е, че тръгва „за дома си“.[81] Новият състав на 1-ва армия поема по маршрута Мидия-Варна-Бойчиновци-Фердинанд-Белоградчик. Командващият урежда той и неговият щаб да минат през София. По време на изнасянето нараства напрежението сред личния състав. Във Варна офицери и войници разбират, че отиват на нова война, която те не искат. Недоволството се засилва от транзитното преминаване на войските през родните краища на войниците, които нямат възможност да се видят с близките си.

Още през първата нощ на пристигането при семейството му, душевният мир на генерал-лейтенант В. Кутинчев е нарушен от заповед веднага да замине за Фердинанд, поради „манифестации“ в 33-и и 34-и пехотен полк.[82] През следващите дни се бунтуват войниците от 4-и пехотен и двата полка на Отделната бригада в Белоградчик. Безсилен да спре бунта, командирът на бригадата полковник Иван Пенев се самоубива. В спречкванията между войници и офицери пада убит командирът на 2-ра дружина от 66-и пехотен полк капитан Вакъфчиев.[83]

Генерал-лейтенант Васил Кутинчсв лично се заема с усмиряването на войниците. В онази сложна обстановка той е принуден да използва демагогия и коварство. Успява да въдвори реда и дисциплината, да възстанови бойната способност на частите от армията. Няколко документа ни дават възможност да видим разбирането на генерал-лейтенант В. Кутинчев за бунтовете. Само ще отбележа, че той не вижда истинските им причини. Счита, че това са престъпните агитации на крайните елементи (социалисти и земеделци – б.а.), а изхода търси в обединяване силите на всички политически партии за провеждане на една контрапропаганда срещу пропагандата на левите сили.[84]

Престъпната антинационална политика на правителството и авантюризмът на главното командване в лицето преди всичко на цар Фердинанд и генерал-лейтенант Михаил Савов довеждат до войната срещу съюзниците, която скоро се превръща във Втора балканска война. Първа армия оперира на фронта Белоградчик - с. Превала в направление Зайчар-Княжевац. Още неизпълнила поставената задача, Главното командване заповядва оттегляне. Следва безредно отстъпление, нови брожения и бунтове пред очите на настъпващите към Фердинанд румънски войски. В тежка ситуация изпада началникът на 9-а пехотна дивизия генерал-майор Р. Сираков, който е принуден да установи връзка с румънските нашественици, акт представян впоследствие като „попадане в плен“.

В средата на юли 1913 г. Първа армия е разпусната. Генерал-лейтенант В. Кутинчев е оставен „за поръчки“ в ЩДА, където за трети път изпада под началството на генерал-лейтенант Р. Димитриев, който вече е помощник на главнокомандващия. Следват редица недостойни прояви в отношенията между двамата. В това време на фронта в Македония (поречието на Струма-б.а.) се създават условия за успешно контранастъпление на Българската армия (4-а, 5-а и 2-ра армия) срещу гръцката армия, нахлула в Кресненското дефиле. Поради пререкания между командващия Съединените армии генерал-лейтенант М. Савов и командващия 2-ра армия, последният е сменен с генерал-лейтенант В. Кутинчев, който пристига в щаба на 2-ра армия вечерта на 15 юли и поема командването на армията в 9,30 ч. на другия ден. На 17 юли обаче е подписано примирието в Букурещ и на следващия ден военните действия са прекратени.[85] Всеки военен специалист разбира, че за такъв отрязък от време не е възможно В. Кутинчев да окаже особено влияние върху действията на армията, но неговият биограф му приписва решаваща роля в контранастъплението на Българската армия в Кресненското дефиле.[86]

Генерал-лейтенант В. Кутинчев остава начело на 2-ра армия до завръщането на нейните части и щабове в постоянните им местостоянки. След това отново поема командването на 1-ва ВИО. Настъпват месеци ма усилена подготовка на частите от областта за нова война, която започва в западната част на Балканския полуостров на следващата година - Първата световна война. Въпреки преценката на авторитетни военни дейци, че са се проявили първите признаци на факторите, обуславящи загубването на войната от Централните сили,[87] цар Фердинанд и българското прави-

телство присъединяват България към тях, с което предопределят втората национална катастрофа.

За участие в Първата световна война главното командване извършва радикални кадрови промени. От активно участие, а в голяма част от случаите и от участие в командването на армията, са отстранени познатите ни нейни строители, които изнасят на плещите си победите в Балканската война. Решена е съдбата и на генерал-лейтенант В. Кутинчев. И все пак, в знак на някакво уважение, му се предлага длъжността военен министър. Опитният военоначалник желае решаващо участие във войната, начело на Българска армия. Формално настоява да води и занапред своята армия.[88]

Според В. Кутинчев формираното Главно командване (главнокомандващ генерал-майор Никола Жеков и Национален щаб на действащата армия генерал-майор Константин Жостов) е неудачно. Цар Фердинанд обаче твърдо стои на заетите позиции по кадровия проблем. Първа армия е отнета от генерал-лейтенант В. Кутинчев и той е назначен впоследствие за генерал за поръчки при Щаб на действащата армия, считано от 1 септември 1915 г.[89] След разгрома на Сърбия Кутинчев е назначен за началник на Моравската военно-инспекционна област (Моравска областна военна инспекция) с щаб в Ниш, считано от 5 декември 1915 г.[90] Тук генерал-лейтенант В. Кутинчев претърпява крах в своята военна кариера. В областта започва въоръжено съпротивително движение, организирано от ГЩ на сръбската армия. Редом с него дерибействат разбойнически чети. Генерал-лейтенант В. Кутинчев не се ориентира пълно в създадената обстановка. Не схваща политическия характер на въоръженото движение. Въоръжената сръбска съпротива има за цел да предизвика въстание в тила на Българската армия и нейните съюзници на Южния (Македонския) фронт в момента на настъплението на съглашенските сили. Началникът на ВМИО не съумява да се справи с положението. Той е снет от длъжност, уволнен от Действащата армия и даден под съд, а омиротворяването на областта се възлага на младия и енергичен деец на македонското освободително движение полковник, а после генерал-майор Александър Протогеров. Начело на Планинската дивизия и със съдействието на окупационните части той разгромява въоръжената сръбска съпротива, осигурява здрав тил на Българската армия и немските съединения на Южния фронт.[91]

Съдът, съставен от генерали, благоразположени към В. Кутинчев, издава оправдателна присъда. В резултат на това, на 22 октомври 1918 г. (вече след погрома на Българската армия на Южния фронт и абдикацията на цар Фердинанд), генерал-лейтенант В. Кутинчев е приет отново на действителна военна служба и назначен генерал за поръчки при военния министър. На следващия ден е повишен в най-високия чин генерал от пехотата.[92]

През следващите дни военното ръководство възлага на генерал от пехотата В. Кутинчев една от най-отговорните задачи във военната му служба – да произведе анкета върху дейността на 3-а пехотна балканска дивизия във време на последната съглашенска офанзива против Българската армия на Македонския фронт през септември 1918 г. (пробива при Добро поле, поставил началото на втората национална катастрофа).

Виновници за националната катастрофа, висши военоначалници, между които на първо място помощник главнокомандващия генералът от пехотата Георги Тодоров, обвиняват офицерите и войниците от фронта при Добро поле в предателство. Версията се подема от печата на Демократическата и Народната партия. Тежки думи! Хвърлено е грозно петно върху чистото чело на българския офицер и войник. Създава се психоза на озлобление срещу командването и войниците на 2-ра и 3-а пехотна дивизия.[93] Мъжеството и честността на Васил Кутинчев са поставени на изпитание. В тази тежка и сложна обстановка той отново показва себе си - решителен и смел, неподкупен. Васил Кутинчев се заема с новата задача с познатата ни добросъвестност. Времето не му достига да завърши своето дело докрай, но успява да се добере до главния извод и не се притеснява да го изрече високо и твърдо: *погромът при Добро поле не е резултат на предателство, а на чисто военнотехнически фактори. Българският войник и офицер в адската обстановка на врящата в краката му българска земя стоически отстоява своите позиции до последна възможност. Коравият дух на българина, неговият героичен стоицизъм е сломен от голямото превъзходство на противника в жива сила и техника и особено в артилерия. Последвалата нова анкета и по-нататъшните проучвания на причините за началото на втората национална катастрофа само потвърждават верността на оценките и изводите на Васил Кутинчев.*[94]

Позицията на Васил Кутинчев очевидно дава кураж на началника на 3-а пехотна балканска дивизия генерал-лейтенант Н. Рибаров и други офицери от дивизията да излязат в печата със статии, разобличаващи клеветническите твърдения на генерал Г. Тодоров и други виновници за погрома из средата на правителствените партии.[95] Васил Кутинчев е доволен от себе си, затова посреща с чувство на изпълнен дълг уволнението в запаса на армията на 24 декември 1918 г. На 1 януари следващата година той сдава длъжността си и окончателно е освободен от армията.[96] Настъпват дните, месеците и годините на пенсионния период от неговия живот.

По-голямата част от генералите от ранга на Васил Кутинчев се заемат с осмисляне и преосмисляне на изминатия път на военоначалници - строители на Българската армия, вдъхновители и организатори на нейните героични подвизи във войните за защита на границите и целостта на отечеството, за освобождението на поробените българи и присъединяване на техните земи към Майката-отечество. Васил Кутинчев не е чужд на подобна идея. В една анкета на Военноисторическата комисия през 1924 г. той заявява, че има такова намерение.[97] Налице са факти на извършена събирателска и проучвателска дейност, на осмисляне на редица важни моменти от военната му кариера: преписи на заповеди и други документи от мирновременните периоди на неговата дейност, „Дневник за събитията, които се развиват от датата за мобилизацията на Българската армия, воден лично от командующия 1-ва отделна армия генерал В. Кутинчев“, обобщения на редица факти от военната му служба, много бележки и пр. Но до един цялостен труд Васил Кутинчев все пак не достига.

За разглеждания период заслужава да бъдат отбелязани поне четири факта. Още на петия ден от неговото освобождаване от армията Васил Кутинчев завършва „Пълен служебен списък на началника на Моравската военноинспекционна област генерал-лейтенант Кутинчев Васил“, започнат на 18 май 1917 г. Това са 15 листа, изпълнени с повече от 200 много съществени факти от неговия живот, които ни представят пълната му картина до уволняването в запаса на армията.[98]

През 1924 г. Военноисторическата комисия започва работа за издаване Биографски сборник „Български генерали“ 1878-1928 г., посветен на 50-годишнината от Освобождението на България и на Българската армия. На 15 април с. г. полковникът от ГЩ Иван Филипов и подполковник-юрист Иван Стойчев изпращат на генерал-лейтенант Васил Кутинчев бюлетин (анкетен лист), който, заедно с портрет близко до деня на напускане на армията, да бъде върнат до 15 юни, заедно с това и „...няколко собственоръчни реда, които да изразяват“ неговия завет и неговите „чувства към армията...”.[99]

С познатата си акуратност, точно на посочената дата В. Кутинчев изпълнява тази „поръчка“. Набелязаният сборник не излиза, но анкетният лист на Васил Кутинчев, съдържащ 12 раздела, остава за поколенията и хвърля светлина върху схващанията и отношението на анкетирания към Българската армия, военния дълг и водените войни.[100] Бюлетинът е попълнен в позитивен, спокоен, добронамерен стил.

С годините генерал В. Кутинчев все повече се затваря в семейния кръг. Но войсковата общественост отвреме-навреме го привлича в своята среда. През 1929 г. група възпитаници от първия випуск на Военното училище написват история на випуска[101] - документ, който и досега представлява интерес за историята на Българската армия, видяна през очите на нейните строители.

6 май 1936 година. Денят на храбростта. Българската армия е в навечерието на нов период на своето развитие. Все повече отпадат ограниченията на Ньойския договор. Новото поколение офицери и генерали трябва да се зареди с ентусиазма и предаността на ветераните. Върховният началник на армията ги удостоява с внимание и награди. Васил Кутинчев получава Великия кръст на ордена „Св. Александър“.[102] Подобна проява срещаме и през 1939 г. В. Кутинчев е поканен отново, но не може да присъства поради болест.

Проблемите на войсковия живот на генерала го занимават почти до последните месеци на живота му. През 1936 г. започва подготовката за издаването на библиотека „Прослава“, в първия отдел на която е предвидена и биографията на Васил Кутинчев. Тя излиза през 1939 г. Биографът често посещава генерала, уточнява едни или други детайли от живота и дейността му. Васил Кутинчев отново преживява преминатия житейски път. Илия Мусаков отбелязва, че макар и 80-годишен, той следи всички въпроси, които вълнуват обществото. На следващата година представител на сп.

„Нашата конница“ отбелязва, че го намира в къщи чисто облечен и избръснат, отслабнал, но бодър. „Владее чудесно мисълта си, пише авторът на материала“.[103] Полковник Иван Стойчев го посещава на 13 април 1940 г. Около него играе 4-годишна внучка, дете на наскоро починалата му дъщеря. Полковникът определя картината като трогателна. От неговия дневник познаваме В. Кутинчев като силно любящ съпруг и баща. Несъмнена е голямата му мъка от сполетялото го нещастие. Въпреки това той намира сили да изясни пред полковник Стойчев редица факти от своята служебна дейност.

В общи линии така протичат последните месеци от живота на заслужилия военоначалник генерала от пехотата Васил Иванов Кутинчев. Той умира на 30 март 1941 г. Диагноза: **артериосклерозис генерализата миокардитис бронхопневмония.**[104] **Смъртта му е отбелязана със семеен некролог и некролог във в. „Мир“. Откликват вестниците „Народна отбрана“ и „Отечество“ - орган на Съюза на запасните офицери. За историята остава и списък за разходите около смъртта, погребението и уреждане на наследствените въпроси.**[105]

В заключение може да се каже, че генералът от пехотата Васил Иванов Кутинчев е рожба на сложна и противоречива епоха, която слага отпечатъка си върху неговото поведение. Заслужил военен деец на Третата българска държава, той дава силите си за изграждането на нейната армия, воюва всеотдайно за защита на отечеството и за разрешаването на българския национален въпрос. Дейността му на строител на Българската армия, пълководческите му изяви на талантлив военоначалник го поставят на едно от първите места във военната ни държава. Историческата наука остава длъжник към живота и делото на заслужилия воин-патриот.

1 Мусаков, **И.**Генерал от пехотата Васил Кутинчев“, София, 1941 г., с. 12-52. Родословните данни се основават на публикацията на Иван Мусаков /роден през1894починал през 1959 г./, доколкото е най-близко до съвремието.

2 Първи випуск на Софийското военно училище. По случай 50-годишнината от производството му. 1879-1929. С., 1929.

3 М у с а к о в, И. Генерал от пехотата Васил Кутинчев. С., 1939; Войнишка сбирка, 1909, № 8 и 9; Генерал от пехотата Васил Иванов Кутинчев. - Отечество, № 931, 5 април 1941 и други.

4 За подробната (тя е и по-точна) характеристика на войните вж: Дискусията за характера на Българската армия и на водените от нея войни през периода 1877-1918 г. - Известия на Института за военна история и ВИНД. Т. 31, С., 1981; Българската армия 1877-1919. С., 1988, с. 81, 308-317; Стоилов, П. Характер и резултаты Балканских воин. - В: Revue Internationale d’Histoire Militaire, № 74, 1992, с. 117-127. (Същото е издадено и на английски език).

5 Първи випуск..., с. 78.

6 Б и м а н, А. Х. Стамболов. Биография. Фототипно издание. С., 1990, с. 57.

7 ЦВА, ф. 012, оп. 1, а. е. 67, л. 9.

8 Българската армия..., с. 136.

9 Първи випуск..., с. 95-96.

10 Може да се приеме като уникален фактът, че измежду шестимата генерали, съставляващи Военния съвет в навечерието на Балканската война генерал-лейтенант В. Кутинчев е единственият без висше военно образование, останал само с шестмесечната си подготовка от Военното училище.

11 Княз Фердинанд стъпва на българския престол на 2/14 август 1887 г.

12 ЦВА, ф. 1, оп. 1, а. е. 5, л. 20. По-подробно по въпроса вж: М а р к о в, Г. Върховете привличат мълнии. Покушения и политика в България 1878-1919 г. С., 1989, с. 18- 33 и др.

13 М а р к о в, Г. Цит. съч., с. 61.

14 По-подробно вж: пак там, с. 36-50.

15 Височайши указ № 181 от 31 дек. 1888/12 ян. 1889.

16 ЦДИА, ф. 1637, оп. I, а. е. 5, л. 1-5.

17 Б и м а н, А. Х. Цит. съч., с. 205; ЦДИА, ф. 1637, оп. 1, а. е. 5, л. 6.

18 Дн. IX ОНС, II рс, кн, 1, С. 1897, с. 9, 20, 24.

19 За същността и важността на двата закона вж: Българската армия..., с. 109 и сл.; С т о и л о в, П. Генералът от пехотата Никола Иванов. - ВИС, 1986, с. 111-113.

20 М и т е в, Т. Генерал Георги Вазов, С., 1983, с. 100 и сл.

21 ЦДИА, ф. 1637, оп. 1, а. е. 5, л. 6 (Заповед по ВВ 247) 8 септември 1903; М у с а к о в, И. Цит. съч. с. 52; Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. Военна подготовка и провеждане. С., 1992, с. 344-346.

22 Вж. Българската армия..., с. 151 и сл.

23 Систематически сборник на законите, указите и циркулярите на Военното ведомство. 1901-1907 (I допълнение), отдели I-IV. С., 1908, с. 951, 953, 954.

24 М у с а к о в, И. Цит. съч., с. 63.

25 Вж. Българската армия..., с. 216-234.

26 Вж: П е н к о в, С. Българската армия в Балканската война (1912-1913 г.) - война от прехода към машинния период. - ВНС, 1982, № 4, с. 46-58.

27 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 5, л. 59, 61-62,15; ф. 1, оп. 1, а. е. 11, л. 69-72, 56 и др.

28 ЦВА, ф. 1, оп. 1, а. е. 11, л. 31-32 и др.

29 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 11, л. 69-72, 40 и сл.; а. е. 6, л. 85, 12-13, 18; а. е. 4, л. 183, 217-218.

30 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 11, л. 56.

31 Дисциплинарната практика на В. Кутинчев не е лишена и от някои незначителни слабости, на които не се спирам.

32 За демократичния характер на Българската армия по-подробно вж.: Българската армия..., с. 8-10, 65-82,141-150, 241-263, 318-340.

33 Щабът на армията понякога носи и наименование „Генерален щаб“, но този термин не е перфектен. Към разглеждания период се нарича „Главен щаб на армията“ (в мобилизационните планове). Във време на война е Щаб на Действащата армия. Вж: С т о и л о в, П. Щабът на Българската армия и генералщабната институция от Освобождението до навечерието на Балканската воина 1912-1913 г. - ВИС, 1983, № 1, с. 113 и сл.
34 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 1, л. 64.
35 П а к т а м, а. е. 2, л. 486.
36 П а к т а м, ф. 25, оп.2, а. е. 32, л. 223-225, 255-257.
37 П а к т а м, ф. 01, оп. 1, а. е. 2, л. 110.
38 ЦВА, ф. 22, оп. 3, а. е. 446, л. 17.
39 Проект. Устав за обучение и действие на пехотата 1905 год. 3 издание. С., Бг, с. 221-234, 235.
40 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 2, л. 356; а. с. 7, л. 110; а. е. 2, л. 89.
41 П а к т а м, ф. 01, оп. 1, а. е. 2, л. 153. ,
42 П а к т а м, л. 152,156.
43 Българска военна история. В три тома. Подбрани извори и документи. Т. 2, С., 1984, с. 419.
44 ЦДИА, ф. 1637, оп. 1, а. е. 5, л. 7.
45 П а к т а м, л. 5.
46 П а к т а м, л. 7.
47 Балканската война през погледа на един французин. Сборник документи. С., 1977, с. 51, 58; Войната между България и Турция 1912-1913 год. Том I. Подготовка на войната. С., 1937, с. 518.
48 Ф и ч е в, И. Балканската война 1912-1913. Преживелици, бележки и документи. С., 1940, с. 75-77.
49 Войната между България и Турция 1912-1913 год. Том II. Лозенградска операция. С., 1928, с. 203, 657; П а к т а м , - Том I, с. 514-530.
50 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 24, л. 19; Войната между България и Турция... Том II, с. 529.
51 Балканската война през погледа..., с. 139.
52 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 30. Дневник за събитията, които се развиват от датата за мобилизацията на Българската армия, воден лично от команд(ующия) 1-ва отделна армия генер(ал) В(асил) Кутинчев, л. 14-15. (По-нататък само: Дневник).
53 Б а р б а р, О. Моите спомени от воините 1912-1918. С., 1923 (фототипно издание), с. 30.
54 Д и м и т р и е в, Р. Трета армия в Балканската война 1912 година. С., 1922, с. ,318- 319. (В Дневника си В. Кутинчев не засяга този въпрос).
55 Дневник, л. 40.
56 П а к т а м, л. 41.
57 Дневник, л. 108; ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 15, л. 57.
58 П а к т а м .
59 Войната между България и Турция... Т, V. Операциите около Одринската крепост. Книга втора. С., 1930, с. 1053.
60 ЦДИА, ф. 966, оп. 1, а. е. 4, л. 14.
61 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 20, л. 8-9.
62 Дневник, л. 24-25.
63 Договорът със Сърбия предвижда въпросът за „спорната зона“ и др. спорни въпроси да се предоставят на арбитража на руския цар.
64 Войната между България и Турция..., Т. 7, с. 494.
65 П а к т а м, с. 469.
66 К о в а ч е в, С. Записки на генерала от пехотата 1876-1918. С., 1992, с. 119,115.
67 П а к т а м, с. 116.
68 Дневник, л. 48.
69 Междусъюзническата война 1913 г. С., 1963, с. 22, 23.
70 Българска военна история. В три тома. Подбрани извори и документи. Т. 2. С., 1984, с. 592.
71 Работата на БКП в армията (1891-1918 г.). Материали и документи. С., 1966, с. 133, 134,138.
72 ЦДИА, ф. 966, оп. 1, а. е. 4, л. 47.:
73 Войната между България и Турция..., Т. 7, с. 497.
74 П а к т а м, с. 498.
75 До XIX-то Обикновено Народно събрание..., с. 69.
76 Дневник, л. 54; ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 36, л. 32.
77 Р а д е в, С. Конференцията в Букурещ и Букурещкият мир от 1913 г. Първата катастрофа. С., 1992, с. 36.
78 Б а р б а р, О. Цит. съч., с. 73-74.
79 Дневник, л. 54.
80 П а к т а м .
81 ЦДИА, ф. 313, оп. 1, а. е. 2252, л. 6.
82 Дневник, л. 55; Работата на БКП в армията..., с. 146.
83 Работата на БКП в армията..., с. 169,152.
84 Работата на БКП в армията..., с. 153; По въпроса за бунтовете виж „Българската армия 1877-1919», с. 323-325.
85 ЦВА, ф. 012, оп. 1, а. е. 67, л. 3; ЦДИА, ф. 1637, оп. 1, а. е. 5, л. 8; а. е. 17, л. 4; И в а н о в, Никола. Спомени 1861-1918 г. С., б. г. (машинопис), с. 438-439 (съхранява се във ВИБ, Архив БАН и ЦВА); с ъ щ и я т : Балканската война 1912-1913 год. Част II. С., 1925, с. 310-312; М и т с в, Т. Генерал Никола Иванов. С., 1986, с. 252.
86 Възпоменателен сборник Епопея на българския воин. Том II. С., 1929, с. 106; М у с а к о в, И. Цит. съч. с. 86,102; Междусъюзническата война 1913 г. С., 1963, с. 162-169.
87 И в а н о в, Н. Генерал. Избрани произведения. С., 1989, с. 277-278.
88 ЦВА, ф. 01, оп. 1, а. е. 31 (Дневник, 2-ра тетрадка), л. 5.
89 ЦДИА, ф. 1637, оп. 1, а. е. 5, л. 8.
90 П а к та м, л. 8; ЦВА, ф. 012, оп. 1, а.е. 67, л. 3.
91 ЦДИА, ф. 1637, оп. 1, а. е. 2417; ЦВА, ф. 467, оп. 1, а. е. 58.
92 П а к т а м, ф. 1637, оп. 1, а. е. 5, л. 9.
93 ЦВА, ф. 24, оп. 3, а. е. 83, л. 120-132.
94 М у с а к о в, И. Цит. съч., с. 98.
95 ЦВА, ф. 24, оп. 3, а. е. 83, л. 120-132,144-145,147 и др.
96 ЦДИА, ф. 1637, оп. 1, а. е. 5, л. 10.
97 ЦДИА, ф. 1637, оп. 1. а. е. 17, л. 7.
98 П а к т а м, а. е. 5.
99 П а к т а м, а. е. 17, л. 1.
100 Вж. ЦДИА, ф. 1637, а. е. 17.
101 Първи випуск...
102 М **у** с а **к** о в, И. Цит. съч., с. 99.
103 ЦВА, ф. 012, а. е. 67, л. 35.
104 ЦДИА. ф. 1637, оп. 1, а. е. 8, л. 1.
105 П а к т а м, л. 4, 5.